

МУХ К. Б.,

аспірант кафедри цивільно-правових
дисциплін і трудового права імені
професора О. І. Процевського
(Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди)

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.2.12>

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

В умовах реформування правоохоронних органів, активізації діяльності по боротьбі з корупцією та підвищення ефективності правоохоронної служби першочергового значення набуває формування системи юридичної відповідальності працівників Національної поліції. Застосування інструментів юридичної відповідальності має спиратися на чітку й сучасну нормативну основу. Правовий феномен, що є предметом даної статті, користується незмінним інтересом трудового права України. Відповідальність – одна з основних категорій, яка широко використовується в правоохоронній практиці.

Одною з найважливіших особливостей застосування юридичної відповідальності до працівників Національної поліції України є правильне визначення та використання його правового регулювання, що дозволить поліцейським у повній мірі виконувати завдання, поставлені перед ними державою та суспільством. Одним із пріоритетних завдань України як демократичної, правової, соціальної держави є захист законних інтересів, свобод та прав людини й громадянина. Для досягнення цієї мети повинен ефективно функціонувати весь державний апарат країни. Правоохоронні органи загалом та структурні підрозділи Національної поліції України зокрема відіграють одну з основних ролей у процесі реалізації функцій демократичної, правової, соціальної держави. Отже, основною метою Національної поліції є служіння народу України, захист прав, свобод і законних інтересів громадян, забезпечення публічної безпеки та порядку, надання послуг у правоохоронній сфері. Від ефективності виконання завдань, що покладені державою на Національну поліцію України, значною мірою залежить рівень правопорядку та законності в державі та суспільстві. Неухильне дотримання, зміцнення державної, службової дисципліни та законності під час виконання посадових обов'язків є одними з найважливіших завдань для працівників Національної поліції України.

У статті розглянуто позиції вчених-правознавців щодо розуміння змісту юридичної відповідальності в різних аспектах, аналізуються принципи юридичної відповідальності. Досліджено нормативно-правову базу щодо юридичної відповідальності працівників поліції в правовій системі України. Спираючись на точки зору окремих авторів, розкрито поняття, сутність та зміст юридичної відповідальності поліцейських у правовій системі України.

Ключові слова: юридична відповідальність, працівник, поліцейський, Національна поліція України, правовідносини.

Mukh K. B. The concept and significance of legal responsibility of police officers in the legal system of Ukraine

The scientific article devoted to one of the areas of modern formation and development of the rule of law is associated with the improvement of various branches of law and relevant legislation in the field of labor law.

One of the most important features in the application of legal liability to employees of the National Police of Ukraine is the correct definition and use of its legal regulation. That will allow police officers to fully perform the tasks set before them by the state and society. One of the priority tasks of Ukraine as a democratic, legal, social state is the protection of legitimate interests, freedoms and human and civil rights. To achieve this goal, the entire state apparatus of the country must function effectively. Law enforcement agencies in general and structural units of the National Police of Ukraine in particular play one of the main roles in the implementation of the functions of a democratic, legal, social state. Thus, the main purpose of the National Police is to serve the people of Ukraine, protect the rights, freedoms and legitimate interests of citizens, ensure public safety and order, provide services in law enforcement. The level of law and order in the state and society largely depends on the effectiveness of the tasks assigned by the state to the National Police of Ukraine. Strict observances, strengthening of state, official discipline and legality during the performance of official duties are one of the most important tasks of the National Police of Ukraine.

The scientific article analyzed the scientific literature and investigated the legal framework for the legal liability of police officers in the legal system of Ukraine. Based on the views of individual authors, the concept, essence and content of legal liability of police officers in the legal system of Ukraine are revealed.

Key words: *legal responsibility, employee, policeman, National Police of Ukraine, legal relations.*

Вступ. Аналіз питань, пов'язаних з поняттям і змістом юридичної відповідальності, має істотне значення як з точки зору теоретико-правового дослідження, так і в аспекті правозастосовної діяльності держави. Права та свободи людини і громадянина потребують не тільки закріплення в чинному законодавстві, але й в охороні, захисті, а також у створенні й підтримці ефективного адміністративно-правового механізму їх реалізації. Все це тісно пов'язано з наявністю в державі інституту юридичної відповідальності, який, відповідно, спрямований на захист та охорону прав і свобод людини і громадянина, що в кінцевому підсумку сприяє побудові правової держави, а також створенню та функціонуванню в ній громадянського суспільства. Національна поліція України покликана здійснювати охорону та захист щодо безпеки людини та громадянина, громадського порядку, попередження і припинення різного роду правопорушень. Вступ поліцейського на службу зобов'язує останнього певним колом завдань, у разі невиконання або неналежного виконання яких працівник поліції несе негативні наслідки у вигляді юридичної відповідальності.

З урахуванням ситуації, що склалась в Україні, захист прав, свобод і законних інтересів суспільства, а також подальше посилення відповідальності посадових осіб державних органів за неправомірне і необґрунтоване їх обмеження є досить важливим. Відповідно, ми можемо визнати, що наявність і функціонування інституту юридичної відповідальності в суспільстві, а також удосконалення порядку притягнення поліцейських за вчинені правопорушення до юридичної відповідальності, безперечно, зумовлює підвищення якості регулювання суспільних відносин у державі. Таким чином, актуальність питань, що стосуються розгляду та теоретико-правового аналізу інституту юридичної відповідальності, очевидна.

Дану статтю присвячено дослідженню чинного законодавства України, яке регулює юридичну відповідальність співробітників Національної поліції України. Враховуючи спе-

цифіку виконання службових функцій поліцейськими, юридична відповідальність працівників Національної поліції посідає важливе місце для їх дослідження та аналізу.

Натепер існує низка досліджень щодо юридичної відповідальності працівників. Таким дослідженням займалися такі вчені, як Б.Т. Базилев, Є.В. Черних, Н.А. Берлач, С.В. Черноп'ятов, В.В. Гладкий, М.В. Вітрук, С.С. Алексєєв, О.Е. Лейст, А.В. Агеєва, Ю.В. Баулін, М.С. Малєїн, В.М. Хомич, Р.Л. Хачатуров, А.С. Шабуров, М.С. Яковлев та інші. У науковій літературі недостатньо розглянуті питання щодо поняття, сутності та змісту юридичної відповідальності саме поліцейських. Отже, ця стаття направлена для усунення цього недоліку.

Постановка завдання. Мета статті полягає в розкритті особливостей поняття та сутності юридичної відповідальності працівників Національної поліції України з урахуванням думок інших авторів.

Завдання дослідження – вивчення сутності та змісту юридичної відповідальності працівників Національної поліції України, а також їх аналіз.

Натепер в Україні не досліджувались сутність та зміст юридичної відповідальності працівників поліції на монографічному рівні. Незважаючи на досить широке обговорення поняття, ознак, сутності юридичної відповідальності, ці проблеми залишаються дискусійними й вимагають пильної уваги. У статті з урахуванням положень теорії трудового права досліджуються сутність і зміст юридичної відповідальності, яка застосовується до поліцейських.

Результати дослідження. Відповідальність – це одна з основних категорій, широко використовувана в правоохоронній практиці. Поняття «відповідальність» особи нині є предметом досліджень учених у науці та її галузях. Не є винятком і доктрини трудового права. Науковці в трудовому праві формулюють різні теорії та підходи до розуміння поняття та самого змісту юридичної відповідальності.

Україна є демократичною, правовою, соціальною державою. Одним із державних органів, за допомогою яких реалізуються функції держави, є Національна поліція України.

Закон України «Про Національну поліцію» закріплює завдання поліції, а саме ст. 2 цього Закону визначає, що її основним завданням є надання поліцейських послуг у сферах: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку; 2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; 3) протидії злочинності; 4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [1].

Виконання працівником поліції завдань, що покладені державою, в повній мірі та на належному рівні буде сприяти підтримці правопорядку та законності в державі та суспільстві. Неухильне дотримання, зміцнення державної, службової дисципліни та законності під час виконання посадових обов'язків є одними з найважливіших завдань поліцейських. За невиконання або неналежне виконання цього завдання-обов'язку вони притягуються до юридичної, «правової відповідальності» [2, с. 61; 3, с. 278].

Для того щоб дослідити поняття та зміст такої складної і багатогранної категорії, як юридична відповідальність, необхідно визначитися зі співвідношенням з позиції формальної логіки понять юридичної та соціальної відповідальності, а також розглянути аспекти розуміння відповідальності.

У науковій літературі соціальна відповідальність розуміється як об'єктивна необхідність відповідати за порушення соціальних норм. Соціальна відповідальність включає в себе такі види відповідальності, як моральна, політична, юридична, релігійна, професійна та ін. Відповідно, ми можемо зазначити, що поняття «соціальна відповідальність» є родовим по відношенню до поняття «юридична відповідальність», оскільки остання є її складовою частиною.

Аналізуючи вищевикладене, необхідно розглянути найпоширеніші, на наш погляд, підходи вчених щодо розуміння сутності юридичної відповідальності. Науковці у своїх судженнях щодо сутності юридичної відповідальності умовно розділились на дві групи. До першої відносяться ті, які вважають, що юридична відповідальність працівників полі-

ції виражається в негативному ставленні суспільства та держави до протиправної поведінки у вигляді застосування до працівників Національної поліції санкцій за вчинене правопорушення.

Серед учених-правознавців зустрічаються різні визначення поняття юридичної відповідальності. М.Н. Марченко вказує, що юридична відповідальність розуміється як обов'язок усіх громадян, посадових осіб і організацій дотримуватися приписів правових норм, а у випадку невиконання обов'язку зазнавати передбачені правом позбавлення особистого або майнового характеру [4, с. 631].

Вчений виділяє такі принципи юридичної відповідальності: законність, обґрунтованість, справедливість, невідворотність, доцільність і неприпустимість повторної або подвійної відповідальності за вчинення одного і того ж правопорушення.

Доцільним є твердження вченого І.С. Самощенко, який зазначає, що юридична відповідальність – це реакція держави на правопорушення, яка полягає не тільки в осудженні винного та застосуванні до нього юридичних санкцій, а і в державному примушенні порушника до виконання встановлених вимог [5, с. 357–358].

Помічається схожість у наданні визначення поняття «юридичної відповідальності» вченим І.С. Штода, який переконаний у тому, що юридична відповідальність – це специфічні правовідносини між правопорушником і державою, змістом яких є право держави призначити та реалізувати у відношенні правопорушника покарання, закріплене в санкції відповідної правової норми, а також обов'язок правопорушника перетерпіти несприятливі наслідки за скоєне [6, с. 43].

В.О. Котюк упевнений в тому, що під поняттям «юридична відповідальність» слід розуміти міру покарання особи, яка порушила норми чинного законодавства. Така міра покарання, на думку науковця, на практиці реалізується за рахунок позбавлення такого порушника визначених законодавством матеріальних, духовних чи особистих благ або цінностей, якими такий володів до моменту вчинення ним протиправного діяння. Таке позбавлення соціальних благ чи цінностей, як вказує вчений, здійснюється: від імені держави; на підставі відповідного законодавчого акта або ж іншого нормативно-правового акта. І виконуються такі заходи, переслідуючи превентивну та відновлювальну мету, тобто, з одного боку, для попередження подібних правопорушень у майбутньому, а з іншого – для відновлення порушених таким протиправним діянням суб'єктивних прав потерпілої особи на певні матеріальні та/або духовні цінності [7, с. 121].

Думку В.О. Котюка щодо визначення поняття юридичної відповідальності ми не поділяємо, оскільки в разі вчинення правопорушення особа автоматично не втрачає, а несе відповідні негативні наслідки для останньої після притягнення правопорушника до юридичної відповідальності.

Дослідивши думки вчених, можна зауважити, що науковці, визначаючи поняття «юридична відповідальність», розглядають останню як у негативному, так і в позитивному аспекті.

Юридична відповідальність у сучасній науці розглядається у двох аспектах – як позитивна (перспективна) і як негативна (ретроспективна) відповідальність. Позитивна відповідальність – це відповідальність за належне виконання своїх обов'язків, доручену справу, за сумлінну поведінку; це почуття морально-правового боргу, громадянської позиції, розвиненої правосвідомості; це міра вимогливості до себе та інших. Негативна відповідальність – це відповідальність за вже скоєні діяння; це свого роду класичний вид відповідальності, який існує з того часу, як виникли держава, право, злочинність.

Доцільно розкрити поняття «юридична відповідальність» в аспекті трудового права. Не можливо не погодитися з думкою В.В. Гладкого, який вважає, що юридична відповідальність у трудовому праві («трудоправа відповідальність») полягає у відповідальності суб'єкта трудового права, що настає за винну протиправну поведінку, котрою порушуються умови трудового договору та/або умови колективного договору, та/або норми трудового законодавства (незалежно від того, чи було завдано цим порушенням матеріальну та/

або моральну шкоду іншому учаснику трудових договірних правовідносин). У цьому контексті поділ трудової відповідальності на дисциплінарну та матеріальну, на думку вченого, є умовним, теоретичним [8, с. 89].

На наш погляд, у вищевказаному визначенні юридичної відповідальності повністю розкривається її сутність та зміст.

Таким чином, порівнюючи трудову відповідальність з ознаками юридичної відповідальності, доходимо висновку, що вони ідентичні. Визначимо основні ознаки: 1) застосовується державний примус (працівник поліції зазнає певних втрат); 2) трудова відповідальність настає за вчинене правопорушення. Але слід ураховувати, що сутність юридичної відповідальності в галузі трудового права має свої особливості, притаманні тільки їй ознаки, крім того, має свій механізм правового регулювання.

У відповідності до ст. 1 Закону України «Про Національну поліцію» національна поліція України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку [1].

З огляду на поняття «Національна поліція України» можна дійти висновку, що юридична відповідальність працівників Національної поліції як осіб, які наділені державно-владними повноваженнями й виконують спеціальні функції та завдання держави, має низку специфічних рис. Юридична відповідальність є правовідносинами між правопорушником та компетентним суб'єктом влади, який, встановивши особу порушника норми права та визнавши його винуватість, неправомірність поведінки, застосовує до нього передбачену законодавством санкцію, після чого порушник зазнає певних втрат, завдана шкода відшкодовується (якщо таке можливо), а потенційні порушники законодавства попереджаються про реальність настання негативних наслідків.

Виділимо особливості юридичної діяльності працівників Національної поліції:

- 1) працівник Національної поліції повинен перебувати на державній службі та виконувати свої функціональні обов'язки. До поліцейських застосовуються такі ж самі види юридичної відповідальності, що й до громадян;
- 2) мають специфічний набір підстав юридичної відповідальності з урахуванням специфіки виконання своїх трудових функцій;
- 3) підстави застосування юридичної відповідальності до працівників Національної поліції України є ширшим, ніж у загальних суб'єктів права.

Діяльність поліцейських регламентується Конституцією України, КЗпП України, Законом України «Про Національну поліцію», Дисциплінарним статутом Національної поліції України та іншими нормативно-правовими актами. У ст. 19 Закону України «Про Національну поліцію» чітко закріплені види відповідальності. На законодавчому рівні чітко встановлено, що в разі вчинення протиправних діянь поліцейські несуть кримінальну, адміністративну, цивільно-правову, дисциплінарну, матеріальну відповідальність.

Висновки. На наш погляд, керуючись тим, що юридична відповідальність є одним із видів відповідальності соціальної, а також сприймаючи її в негативному (класичному) аспекті, можна констатувати, що юридична відповідальність – це обов'язок особи зазнавати певних позбавлень (несприятливі наслідки), які передбачені санкцією юридичної норми, що здійснюється за допомогою державного примусу, і виражаються у формі позбавлення особистого, організаційного або майнового характеру. Основними принципами юридичної відповідальності, на нашу думку, слід виділити законність, справедливість, невідворотність, своєчасність, доцільність, обґрунтованість і гуманізм.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про Національну поліцію». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
2. Доценко О.С. Організація управління міліцією громадської безпеки в сучасних умовах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2003. 207 с.

3. Стародубцев А.А. Поняття та види юридичної відповідальності працівників органів внутрішніх справ. *Право і безпека*. 2012. № 3. С. 276–280.
4. Марченко М.Н. Теория государства и права : учеб. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Проспект, 2014. С. 785.
5. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / за ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. Харків : Право, 2002. 432 с.
6. Штода И.С. Юридическая ответственность, ее признаки и стадии. *Бизнес в законе*. 2011. № 3. С. 43–45.
7. Котюк В.О. Теорія права: Курс лекц. : навч. посіб. для юрид. фак. вузів. В.О. Котюк. Київ : Вентурі, 1996. 208 с.
8. Гладкий В.В. К вопросу о теории трудовой ответственности. *Стратегічні пріоритети в ХХІ столітті* : мат. II Міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ, 14-15 лют. 2017 р. Київ, 2017. С. 86–90.

